

26
ՄԱՅԻՍԻ
2023

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԽԱՂԱՂԱՐԱՐ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ ՆՈՐ
ԱՇԽԱՐՀԱԿԱՐԳԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ.
ԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ԹԻՄՈՐԻ, ԿՈՍՈՎՈՅԻ ԵՎ ԼԵՌՆԱՅԻՆ
ՂԱՐԱԲԱՂԻ ԴԵՊՔԵՐԸ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԽԱՂԱՂԱՐԱՐ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ ՆՈՐ ԱՇԽԱՐՀԱԿԱՐԳԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ. ԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ԹԻՄՈՐԻ, ԿՈՍՈՎՈՅԻ ԵՎ ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ԴԵՊՔԵՐԸ

Տիգրան Թորոսյան

Քաղաքական գիտությունների դոկտոր,
Հեռանկարային հետազոտությունների և
նախաձեռնությունների կենտրոն

ՆԱԽԱԲԱՆ

Աննախադեպ ավերիչ հետևանքներ ունեցած երկրորդ համաշխարհային պատերազմից գրեթե անմիջապես հետո ստեղծված ՄԱԿ-ի նպատակներից մեկը, բնականաբար, պետք է սահմանվեր խաղաղության սպառնալիքների կանխարգելումն ու վերացումը: Հատկապես սառը պատերազմի ավարտից հետո ՄԱԿ-ը զգալի ջանքեր է գործադրում՝ ձգտելով կարգավորել շարունակվող դաժան վեճերը¹, սակայն միջամտություն պահանջող իրավիճակների թիվը չի նվազում: Ավելին, միջազգային հարաբերություններում լարվածության մեծացման, հատկապես նոր աշխարհակարգի ձևավորման գործընթացի ակտիվացման ազդեցությամբ սրվում են հակամարտությունները, վերածվում ռազմական ագրեսիաների ու արյունահեղ պատերազմների:² Պատահական չէ, որ այդ խնդիրների վերաբերյալ մեծաթիվ գիտական հետազոտությունների շարքում՝ նվիրված ճգնաժամերի կարգավորմանը, խաղաղաշինությանը, խաղաղարարությանը, խաղաղության պահպանմանն ու միջնորդությանը, առանձնահատուկ տեղ են գրավում

¹ White P., Cunningham D., Beardsley K. (2018) Where, when, and how does the UN work to prevent civil war in self-determination disputes? *Journal of Peace Research*, Volume 55 Issue 3, 380-394, DOI: 10.1177/0022343317744826

² Torosyan T. and Vardanyan A. (2015) The South Caucasus Conflicts in the Context of Struggle for the Eurasian Heartland, *Geopolitics*, 20, 3, 559-582, DOI: 10.1080/14650045.2015.1050717

ինքնորոշման իրավունքի կիրառման ժամանակ պատերազմների կանխարգելմանը վերաբերող հոդվածները, քանի որ հայտնի են 145 ինքնորոշման շարժումներ աշխարհի 77 երկրներում, իսկ ուսումնասիրված նման դեպքերի 44 տոկոսը ուղեկցվել են պատերազմներով:³ Այդ դասի նկատմամբ հետաքրքրությունը հատկապես մեծ է այն պատճառով, որ դրան պատկանող դեպքերում, որպես կանոն, մետրոպոլիան փորձում է խնդիրը լուծել պատերազմի միջոցով, քանի որ ինքնորոշման իրացման գործընթացի նախաձեռնումը իրական ազդանշան է, որ ինքնորոշվող տարածքը կարող է անջատվել մետրոպոլիայից: Այդ պատճառով շատ հաճախ նման պատերազմներն աչքի են ընկնում հատուկ դաժանությամբ, քանի որ մետրոպոլիան հաճախ նախընտրում է ինքնորոշվող ժողովրդին դուրս մղել ինքնորոշման տարածքից անգամ էթնիկ զտումների կամ ցեղասպանության միջոցով՝ սկզբունքորեն լուծելով այդ տարածքն իր կազմում պահելու հարցը, քան համակերպվել ինքնորոշման փաստի հետ:

Հետևաբար, նման ողբերգական հետևանքներից խուսափելու համար պահանջվում է մի կողմից՝ բացահայտել այն դժվարությունները, որոնց բախվում են միջազգային խաղաղարար առաքելությունները, այն խոչընդոտները, որոնք առաջանում են դրանց ստեղծումը նախաձեռնելիս, մյուս կողմից՝ կատարելագործել առկա մեխանիզմները, մոդելներն ու գործիքակազմը՝ այդ առաքելությունների արդյունավետությունն ապահովելու համար: Քանի որ մեծ թվով հետազոտություններ հաստատում են, որ ուժեղ ուղիղ կապ կա խաղաղության հաստատման և հատկապես ՄԱԿ-ի բարդ խաղաղարար գործողությունների միջև⁴, ապա հոդվածի հետագա շարադրանքում կդիտարկվեն հիմնականում ՄԱԿ-ի նման առաքելությունները: Ակնհայտ է, սակայն, որ ոչ բոլոր պետություններն են պատրաստակամությամբ այդ ջանքերին արձագանքում: Մասնավորապես, նման առաքելությունների փորձի արդյունքում ՄԱԿ անդամ պետությունները դեռևս 2005թ. պարտավորվել են կիրառել կանխարգելիչ դիվանագիտություն՝ ձևավորելու համար «կանխարգելիչ մշակույթ»⁵, սակայն 2015թ. ընդունված փաստաթուղթն արձանագրում է, որ «կազմակերպությունն ու իր անդամ պետությունները չեն

³ Marshall, Monty G & Ted Robert Gurr (2003) *Peace and Conflict 2003: A Global Survey of Armed Conflicts, Self-Determination Movements, and Democracy*. University of Maryland: Center for International Development and Conflict Management. <https://cidcm.umd.edu/publications/peace-and-conflict-2003>

⁴ Howard L. (2014), Kosovo and Timor-Leste: Neotrusteeship, Neighbors, and the United Nations, *The Annals of The American Academy of Political and Social Science*, 656, 116-135, DOI: 10.1177/0002716214545308

⁵ Preventive diplomacy, Delivering Results, <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/CPR%20S%202011%20552.pdf>

յուրացրել կանխարգելման մշակույթը»⁶: Դժվարությունները կապված են ոչ միայն նոր մեխանիզմների կիրառման հետ:

Թեև ինքնորոշման վեճերի դեպքում պատերազմական գործողությունների վերսկսման կանխմանն ուղղված Անվտանգության խորհրդի (ԱԽ) բանաձևերի ընդունման հանգամանքների ուսումնասիրությունների հեղինակները նկատել են, որ ՄԱԿ-ի գործունեության արդյունավետությունը սահմանափակված է ազդեցիկ տերությունների և ԱԽ մշտական 5 անդամների շահերով, սակայն այդ գործոնի ազդեցությունը չի դիտարկվում ՄԱԿ ջանքերը պայմանավորող գործոնների շարքում:⁷ Բերդսլին ու Շմիդտը⁸ ընդունում են, որ ԱԽ գործողությունները հաճախ պայմանավորված են հինգ մշտական անդամների շահերով, սակայն պնդում են, որ այդ ազդեցությունն ավելի թույլ է, քան միջազգային կայունության լուրջ սպառնալիքներին արձագանքելու ձգտումը: Սակայն, մի շարք դեպքերում, անգամ անհերքելի փաստերի առկայության ժամանակ, ԱԽ-ն չի արձագանքում խաղաղության ակնհայտ սպառնալիքների որոշ մշտական անդամների դիմակայության պատճառով՝ վտանգելով տարածաշրջանային անվտանգությունը և հանգեցնելով մարդասիրական աղետի: Մասնավորապես, այդպիսի օրինակ է Ռուսաստանի դիմադրությունը Սիրիայի վերաբերյալ բանաձևերի ընդունմանը:⁹ Հատկանշական է, որ նման դեպքերում անգամ կարող են համադրվել ԱԽ այն մշտական անդամների գործողությունները, որոնք գտնվում են կոշտ դիմակայության մեջ, ինչպիսին է Ռուսաստանի և Արևմուտքի առճակատումը ռուս-ուկրաինական պատերազմում: Այդ առումով հատկանշական է 2022թ. Ադրբեյջանի զորքերի՝ Հայաստանի տարածք ներխուժման կապակցության ԱԽ նախագահող Ֆրանսիայի նախաձեռնությամբ հրավիրված նիստում բանաձևի ընդունման ձախողումը Ռուսաստանի և Մեծ Բրիտանիայի ջանքերով, թեև նշված դիմակայության շրջանակներում Մեծ Բրիտանիան Ֆրանսիայի դաշնակիցն է՝ ընդդեմ Ռուսաստանի:¹⁰ ԱԽ գործունեության նման շեղումները ՄԱԿ գլխավոր նպատակից հաճախ առաջանում են նոր աշխարհակարգի ձևավորման համար ԱԽ

⁶ UN General Assembly 16 June 2015, Comprehensive review of the whole question of peacekeeping operations in all their aspects, A/70/95-S/2015/446, file:///D:/USER/Downloads/A_70_95--S_2015_446-EN.pdf

⁷ White P., Cunningham D., Beardsley K., 2018

⁸ Beardsley K. & H. Schmidt (2012) Following the flag or following the charter? Examining the determinants of UN involvement in international crises, 1945–2002. *International Studies Quarterly* 56(1): 33–49.

⁹ White P., Cunningham D., Beardsley K., 2018

¹⁰ Armenia-Azerbaijan Border Clashes: Meeting under “Any Other Business”, <https://www.securitycouncilreport.org/whatsinblue/2022/09/armenia-azerbaijan-border-clashes-meeting-under-any-other-business.php>, 14 Sep 2022

մշտական անդամ պետությունների մասնակցությամբ մղվող պայքարի ընթացքում: Հետևաբար, անհրաժեշտ է առանձին հետազոտության առարկա դարձնել ՄԱԿ-ի խաղաղարար գործունեության արդյունավետության վրա աշխարհաքաղաքական տրանսֆորմացիաների ազդեցությունը, քանի որ այն հատկապես մեծանում է այդ տրանսֆորմացիաների եզրափակիչ հատվածում:

Այս հոդվածի նպատակը վերոհիշյալ խնդիրներին նվիրված գիտական հետազոտությունների ասպարեզում աշխարհաքաղաքական տրանսֆորմացիաների տարբեր փուլերում ինքնորոշման հակամարտությունների ժամանակ խաղաղարար առաքելությունների ձևավորման վրա ՄԱԿ ԱԽ մշտական անդամների շահերի ազդեցության բացահայտումն է:

ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ

ՄԱԿ կանոնադրության 7-րդ գլխի համաձայն՝ հետկոնֆլիկտային կառավարման գլխավոր խնդիրը պատերազմի կրկնման կանխումն է:¹¹ Դա առանձնահատուկ նշանակություն ունի հատկապես ինքնորոշման իրավունքի կիրառման ժամանակ ծագող հակամարտությունների դեպքում, երբ որոշ մետրոպոլիսներ աչքի են ընկնում առանձնահատուկ դաժանությամբ և, եթե բռնությունները չկանխվեն կամ չդադարեցվեն, կարող են հանգեցնել ինքնորոշվող ժողովրդի ցեղասպանությանը կամ էթնիկ զտումների: Հետևաբար, անհրաժեշտ է ուսումնասիրել ինքնորոշման հակամարտությունների ժամանակ խաղաղարար առաքելությունների կիրառման (չկիրառման) դեպքերը (ՄԱԿ ԱԽ համապատասխան բանաձևերի ընդունման (չընդունման) հանգամանքները)¹² դրանց հաջող կիրառմամբ կանխելու համար նման աղետները: Թեև տասնամյակների ընթացքում արձանագրվել են ՄԱԿ խաղաղարար առաքելությունների կիրառման մի քանի տասնյակ դեպքեր, սակայն սահմանված չէ հաջող առաքելության ընդհանուր բանաձև¹² և դրան նպաստող գործոնների նախընտրելի համախումբ: Իհարկե, հայտնի են ծրագրեր, որոնք ուսումնասիրում են, թե երբ է անխուսափելի բռնի հակամարտության էսկալացիան՝ կանխման ռեսուրսների արդյունավետ բաշխման նպատակով¹³, ինչպես նաև ձևավորվել են տվյալների բազաներ, որոնք

¹¹ Friedrich J. (2012) UNMIK in Kosovo: Struggling with Uncertainty, A. von Bogdandy and R. Wolfrum, (eds.), Max Planck Yearbook of United Nations Law, Volume 9, p. 225-293.

¹² Friedrich J., 2005.

¹³ Political Instability Task Force, <https://scip.gmu.edu/political-instability-task-force/>;

օգտագործվում են հակամարտության էսկալացիայի կանխման նպատակով¹⁴: Նաև մշակվել են բռնությունների կանխման կոնցեպտուալացման և դրա արդյունավետության գնահատման շրջանակներ:¹⁵ Ու թեև զգալիորեն մեծացել է այդ երևույթներին նվիրված հետազոտությունների թիվը, սակայն խաղաղարար առաքելությունների արդյունավետության գնահատումը, դրանց ձևավորման որոշ գործոններ միշտ չէ, որ անհրաժեշտ ուշադրության են արժանանում: Նման գործոններից է ինքնորոշման հակամարտությունների դեպքում խաղաղարար առաքելությունների ձևավորման վերաբերյալ բանաձևերի քննարկման ժամանակ ՄԱԿ ԱԽ մշտական անդամ երկրների ներկայացուցիչների դիրքորոշումների բախումը: Քանի որ այդ երկրների շահերն ավելի ընդգծված դրսևորվում են աշխարհաքաղաքական մեծ նշանակություն ունեցող իրավիճակներում, այս հոդվածում ինքնորոշման հակամարտությունների դեպքում կիրառվող միջազգային խաղաղարար գործունեությունը դիտարկվում է նոր աշխարհակարգի ձևավորման համար մղվող պայքարի երեք (սկզբնական, միջանկյալ, եզրափակիչ) փուլերի համատեքստում: Ըստ խորհրդանշական իրադարձությունների՝ այդ պայքարի սկզբնական փուլը կարելի է համարել 1991-2014 թվականները (խորհրդանշական իրադարձություններն են՝ 1991թ. երկբևեռ աշխարհակարգի փլուզումը, 2004թ. Եվրամիության ամենամեծ ընդլայնումը, 2007թ. Մյունխենյան անվտանգության համաժողովում Ռուսաստանի նախագահի ելույթը, 2008թ. ռուս-վրացական պատերազմը և այլն), միջանկյալ փուլը՝ 2014-2021 թվականները (2014թ. Ուկրաինայի ռուսամետ նախագահի հեռացումն իշխանությունից և Դոնբասում հակամարտության ծագումը, 2022թ. փետրվարին ռուս-ուկրաինական պատերազմին նախորդած իրադարձությունները), իսկ եզրափակիչ փուլը՝ 2021-ից սկսած: Որպես հակամարտությունների կարգավորման օրինակներ՝ այդ փուլերից յուրաքանչյուրի համար դիտարկվում է ինքնորոշման հակամարտությունների դասին պատկանող¹⁶ մեկական հակամարտություն՝ համապատասխանաբար Արևելյան Թիմորի, Կոսովոյի և Լեռնային Ղարաբաղի դեպքերը: Թեև դրանք երեքն էլ միջազգային հանրությունը ճանաչել է որպես ինքնորոշման հակամարտություններ,

Integrated Crisis Early Warning System, <https://www.lockheedmartin.com/en-us/capabilities/research-labs/advanced-technology-labs/icews.html>.

¹⁴ DeRouen K. R. & Goldfinch Sh. (2005) Putting the numbers to work: Implications for violence prevention.

Journal of Peace Research 42(1): 27–45. <https://doi.org/10.1177/0022343305049665>; Melander, Erik; Frida Möller & Magnus Öberg (2009) Managing intrastate low-intensity armed conflict 1993–2004: A new dataset. *International Interactions* 35(1): 58–85. <https://doi.org/10.1080/03050620902743887>

¹⁵ George A. L (2000) Strategies for preventive diplomacy and conflict resolution: Scholarship for policymaking. *PS: Political Science and Politics* 33(1): 15–20. <https://doi.org/10.2307/420771>

¹⁶ Նույն տեղում:

երեքի դեպքում էլ տեղի են ունեցել արյունալի պատերազմներ և դրանց վերսկսում կամ նման փորձեր, սակայն կարգավորման գործընթացի առումով ունեն էական տարբերություններ: Որպես նոր աշխարհակարգի ձևավորման սկզբնական փուլում ՄԱԿ խաղաղարար առաքելության կիրառման օրինակ դիտարկվող Արևելյան Թիմորի դեպքում պատերազմական գործողությունները դադարեցվել են այդ փուլում ՄԱԿ-ի խաղաղարար միջամտությամբ, այնուհետև կարգավորումը հասցվել է ավարտին՝ միջազգային կառավարման վարչակազմի օգնությամբ: Միջանկյալ փուլի բնորոշ օրինակ է Կոսովոյի դեպքը, որտեղ պատերազմական գործողությունները դադարեցվել են միջազգային խաղաղարար առաքելության կիրառմամբ, վերսկսումը 2004թ. արագորեն կանխվել է, վերոհիշյալ սկզբնական և միջանկյալ փուլերի սահմանագծին հակամարտությունը ՄԱԿ-ի ներկայացուցիչները ճանաչել են ինքնորոշման, 2010թ. Արդարադատության միջազգային դատարանը միջազգային իրավունքի տեսակետից իրավականորեն հիմնավոր է ճանաչել անկախության միակողմանի հռչակումը, ապա 100-ից ավելի պետություններ երկկողմ հարաբերությունների մակարդակով ճանաչել են Կոսովոյի անկախությունը, բայց վերջինս դեռևս չի անդամակցել ՄԱԿ-ին: Որպես երրորդ՝ եզրափակիչ փուլի օրինակ դիտարկվում է Լեռնային Ղարաբաղի դեպքը, որը սկզբնական և միջանկյալ փուլերի սահմանագծին ինքնորոշման կարգավիճակ է ստացել, միջանկյալ և եզրափակիչ փուլերի սահմանագծին՝ 2020թ. ենթարկվել է երկրորդ ռազմական ագրեսիայի¹⁷, և վերսկսվել է պատերազմը, դրա արդյունքում խափանվել է ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի միջնորդական առաքելության 30-ամյա գործունեությունը, 2022թ. դեկտեմբերից ենթարկվել է շրջափակման ու միանգամայն իրական է նոր ագրեսիայի, պատերազմի ու ցեղասպանության սպառնալիքը:

Ակնհայտ է երեք հակամարտությունների կարգավորման գործընթացների երկու էական տարբերություն. Կոսովոյի կարգավորման գործընթացը չի ավարտվել, իսկ Լեռնային Ղարաբաղի դեպքում ՄԱԿ-ի խաղաղարար առաքելություն չի կիրառվել: Հատկապես ուշագրավ է վերջին հանգամանքը, քանի որ այդ դեպքում

¹⁷ Assessing U.S. Policy in the Caucasus, Senate of USA, November 16th, 2022, November 16th, 2022, <https://www.foreign.senate.gov/hearings/assessing-us-policy-in-the-caucasus>; Sénat, Résolution portant sur la nécessité de reconnaître la République du Haut-Karabagh, 26 (2020-2021), 25 novembre 2020, <http://www.senat.fr/leg/tas20-026.pdf>; REPORT on the implementation of the Common Foreign and Security Policy – annual report 2020 (2020\2206(INI), https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0013_EN.pdf; Lemkin Institute Statement on Self-Determination of Armenians in Artsakh (South Caucasus): There is No “Peace” or “Prosperity” through Genocide, 24.11.2022, [https://www.lemkininstitute.com/statements-new-page/statement-on-self-determination-of-armenians-in-artsakh-\(south-caucasus\)%3A-there-is-no-peace-or-prosperity-through-genocide](https://www.lemkininstitute.com/statements-new-page/statement-on-self-determination-of-armenians-in-artsakh-(south-caucasus)%3A-there-is-no-peace-or-prosperity-through-genocide)

վերոհիշյալ սպառնալիքները պահպանվում են: Կարելի է նկատել, որ այդ տարբերությունները համապատասխանում են նոր աշխարհակարգի ձևավորման վերոհիշյալ փուլերում լարվածության աճի դինամիկային և կապված են այդ հակամարտությունների համար խաղաղարար առաքելությունների ձևավորման վերաբերյալ ՄԱԿ ԱԽ բանաձևերի ընդունման ժամանակի հետ: Այդ վարկածը կարելի է ստուգել՝ օգտագործելով Ուայթի և մյուսների էմպիրիկ մոդելը, որի համաձայն ՄԱԿ-ում որոշումներ ընդունողները հաշվի են առնում երեք գործոններ՝ հակամարտության ընթացքում բռնության կիրառման պատմություն, տարածաշրջանում տարածվելու ներուժ և հակամարտության բնութագրեր (ինքնորոշվող ժողովրդի աշխարհագրորեն կենտրոնացված բնակություն, այլ պետություններում նույն էթնիկ ծագումն ունեցող հանրություն և այլն):¹⁸ Հակամարտության ընթացքում բռնության կիրառման պատմությունը գնահատելիս հաշվի է առնվում, թե տվյալ ինքնորոշման գործընթացի հետ կապված՝ 1946 թվականից ի վեր ծագե՞լ է պատերազմ, կամ առաջացե՞լ է նման պատերազմի վտանգ: Երկրորդ գործոնի դեպքում հաշվի է առնվում այն երկրների թիվը, որոնցում առկա են եղել նմանօրինակ պատերազմական գործողություններ, և որոնց մայրաքաղաքների հեռավորությունը դիտարկվող երկրի մայրաքաղաքից չի գերազանցում 900 կիլոմետրը:¹⁹ Մոդելի հեղինակների կարծիքով ՄԱԿ ԱԽ-ն խաղաղարար առաքելություններ ձևավորելիս այդ երեք գործոնները կարևորում է թվարկված հերթականությամբ:

Այդ գործոնները Լեոնային Ղարաբաղի հակամարտության դեպքում ունեցել են հետևյալ դրսևորումները: 2020թ. ռազմական ագրեսիային նախորդած բռնության պատմության առումով (առաջին գործոն) անհրաժեշտ է նշել Լեոնային Ղարաբաղի նկատմամբ 1992-1994թթ. ռազմական ագրեսիան²⁰ և 2016թ. ապրիլին չորս օր տևած լայնածավալ պատերազմական գործողությունները: Տարածաշրջանային գործոնն արտահայտված է ավելի քան ակնհայտորեն՝ 900 կիլոմետրը չգերազանցող հեռավորության վրա հակամարտությունների առկայության պայմանին բավարարում են Վրաստանում Աբխազիայի և Հարավային Օսիայի հակամարտությունները, Թուրքիայում և Իրաքում քրդերի ինքնորոշման շարժումները և այլն: Ինչ վերաբերում է երրորդ գործոնին, ապա հակամարտության

¹⁸ White P., Cunningham D., 2018

¹⁹ Weidmann, Nils B; Doreen Kuse & Kristian Skrede Gleditsch (2010) The geography of the international system: The Shapes dataset. *International Interactions* 36(1):86–106.

²⁰ Gor P. W., 'Tis Some Poor Fello's Skull. *Post-Soviet Warfare in the Southern Caucasus*. Lincoln: iUniverse 2008.

բնութագրերից առնվազն երկուսը (ինքնորոշվող ժողովրդի աշխարհագրորեն կենտրոնացված բնակություն, այլ պետություններում նույն էթնիկ ծագումն ունեցող հանրություն) նույնպես ակնհայտորեն առկա են. ԽՍՀՄ գոյության ընթացքում Ստալինի թելադրանքով և Ռուսաստանի կոմունիստական կուսակցության որոշումով Ադրբեջանի կազմ մտցված Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզում (ԼՂԻՄ) 1920-ական թվականներին բնակչության 95 տոկոսից ավելին, 1988 թվականին՝ 80 տոկոսից ավելին հայեր էին, որոնք էլ 1991 թվականին, երբ Ադրբեջանը հայտարարեց ԽՍՀՄ կազմից դուրս գալու մասին, անցկացրին հանրաքվե՝ իրենց ինքնորոշման իրավունքը իրացնելու նպատակով, և դրա արդյունքներով հռչակեցին անկախ պետության ստեղծումը: Ինչ վերաբերում է այլ պետություններում նույն էթնիկ պատկանելության հանրությունների առկայությանը, ապա, ինչպես հայտնի է, գերազանցապես հայաբնակ է Հայաստանը, իսկ հարևան Վրաստանում, Իրանում, Ռուսաստանում, ինչպես նաև Միացյալ Նահանգներում, Ֆրանսիայում և այլ երկրներում առկա են բազմամարդ հայկական համայնքներ:

Ակնհայտ է, որ Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտությունը լիովին համապատասխանում է Ուայթի և մյուսների մոդելի պահանջներին և պետք է այդ դեպքում կիրառվեր ՄԱԿ խաղաղարար առաքելություն: Հետևաբար անհրաժեշտ է պարզել, թե՝

- 1) ինչո՞ւ դա տեղի չի ունեցել,
- 2) արդյո՞ք նոր աշխարհակարգի ձևավորման համար ծայրահեղ սրված պայքարում ՄԱԿ ԱԽ մշտական անդամների շահերի բախումների պատճառով,
- 3) ինչպես նաև աշխարհաքաղաքական տրանսֆորմացիաների տարբեր փուլերում ինչպիսի՞ ազդեցություն ունի ՄԱԿ ԱԽ մշտական անդամների շահերի բախումը ինքնորոշման հակամարտությունների ժամանակ խաղաղարար առաքելությունների կիրառման վերաբերյալ բանաձևերի ընդունման վրա:

Այդ նպատակով հոդվածում նախ քննարկվում են նոր աշխարհակարգի ձևավորման երեք փուլերի ընթացքում հակամարտությունների կարգավորման նպատակով խաղաղարար առաքելությունների կիրառման կոնցեպտուալ հիմքերը, ապա՝ այդ փուլերում ՄԱԿ ԱԽ մշտական անդամների շահերի բախումների հիմքերը և ինքնորոշման հակամարտությունների կարգավորման, մասնավորապես՝ խաղաղարար առաքելությունների ձևավորման վրա դրանց ազդեցությունը, ինչպես

նաև դրանցից յուրաքանչյուրի համար բնորոշ հակամարտությունների կարգավորման կոնկրետ դեպքեր (սկզբնական փուլ՝ Արևելյան Թիմոր, միջանկյալ փուլ՝ Կոսովո, եզրափակիչ փուլ՝ Լեռնային Ղարաբաղ):

Հետազոտության մեթոդաբանությունը կառուցված է ինքնորոշման հակամարտությունների կարգավորման ժամանակ պատերազմների կանխարգելման հաջող կամ անհաջող դեպքերի համար համեմատական վերլուծության սկզբունքների կիրառման վրա:²¹

ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴԵՊՔՈՒՄ ԽԱՂԱՂԱՐԱՐ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՀԻՄՔԵՐԸ

Խաղաղարար առաքելությունն ու ինքնորոշման սկզբունքը հիմնարար նորմեր են, որոնք ուղղակիորեն արձանագրված են ՄԱԿ կանոնադրության 1-ին հոդվածում²² ձևակերպված կազմակերպության առաջին երկու նպատակներում: Եթե առաջինը նշվում է որպես «խաղաղության սպառնալիքների կանխարգելում և վերացում ու ագրեսիայի ակտերի ճնշում», ապա երկրորդը «ազգերի միջև բարեկամական հարաբերությունների զարգացումն է ժողովուրդների հավասարության և ինքնորոշման սկզբունքի հիման վրա»: Հետևաբար, այս երկու հիմնադրույթներին առնչվող խնդիրների լուծումն առանցքային նշանակություն ունի կազմակերպության արդյունավետության տեսակետից: Այդուհանդերձ, դրանց իրագործումը հանդիպում է լուրջ խոչընդոտների:²³ Ինքնորոշման հակամարտությունների դեպքում մետրոպոլիաները փորձում են դիմակայել ոչ միայն ինքնորոշման իրավունքի իրացմանը, այլև խաղաղարար առաքելությունների իրականացմանը՝ հայտարարելով, որ խնդիրը ներպետական է, և որևէ մեկն իրավունք չունի միջամտելու, թեև թե՛ միջազգային հարաբերություններում, թե՛ գիտական հետազոտությունների մակարդակում լրջորեն չեն վիճարկվում ՄԱԿ-ի

²¹ Torosyan T., and M. Petrosyan, Comparative Analysis of Conflicts: Modeling Problems *Armenian Journal of Political Science*, 2(3), 2015, 121-138, DOI: 10.19266/1829-4286-2015-02-121-138

Torosyan T., Vardanyan A., Conceptualization of the Methodology of Secessions Comparative Analysis. *Polis. Politicheskie issledovaniya*. 2021. 1, 41-57. <https://doi.org/10.17976/jpps/2021.01.04>

²² Charter of the United Nations, <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf>

²³ Lemay-Hebert N. (2011) The “Empty-Shell” Approach: The Setup Process of International Administrations in Timor-Leste and Kosovo, Its Consequences and Lessons, *International Studies Perspectives*, vol. 12, no. 2, pp. 190-211. <https://doi.org/10.1111/j.1528-3585.2011.00427.x>

կամ ՄԱԿ ԱԽ համաձայնությամբ որևէ տարածաշրջանային կազմակերպության կողմից խաղաղարար գործունեության իրականացման օրինականությունը կամ ինքնորոշման սկզբունքի կիրառումը հակամարտությունների կարգավորման նպատակով: Ավելին, հաճախ դա համադրվում է ինքնորոշման իրավունքի հիման վրա անկախություն ձեռք բերած պետության կայացմանն աջակցելու նպատակով միջազգային կառավարման մարմինների ստեղծման հետ, որոնք պետք է դիտարկվեն որպես այդ խնդրի լուծման անհրաժեշտ գործիքներ:²⁴

Իհարկե, ԱԽ լիազորությունների ցանկում (ՄԱԿ կանոնադրության 41-րդ և 42-րդ հոդվածներ) նման մարմինների ստեղծման լիազորություն սահմանված չէ, սակայն լիազորությունների ցանկը սպառիչ չէ:²⁵ Միաժամանակ, կանոնադրության 39-րդ հոդվածը նախատեսում է ԱԽ անսահմանափակ լիազորություն՝ որոշելու խաղաղության ցանկացած սպառնալիքի, խաղաղության ցանկացած խախտման կամ ագրեսիայի առկայություն, ինչպես նաև երաշխավորում կամ որոշում է, թե ինչ միջոցներ պետք է կիրառվեն ՄԱԿ կանոնադրության 41-րդ և 42-րդ հոդվածների համաձայն միջազգային անվտանգության կամ խաղաղության պահպանման կամ վերականգնման համար: Ինչ վերաբերում է զինված ստորաբաժանումների հիման վրա խաղաղարար առաքելությունների ձևավորմանը, ապա դա ուղղակիորեն արձանագրված է 42-րդ հոդվածում: ԱԽ այս լիազորությունների լիարժեք համապատասխանությունը ՄԱԿ կանոնադրությանը հաստատում է նաև Արդարադատության միջազգային դատարանի մշակած լիազորությունների հայեցակարգը:²⁶ Այսպիսով, թեև ՄԱԿ կանոնադրության 41-րդ և 42-րդ հոդվածներում, ի տարբերություն խաղաղարար առաքելություն իրականացնելու համար զինված ստորաբաժանումների ձևավորմանը, ԱԽ-ի համար ուղղակիորեն նախատեսված չէ միջազգային վարչակազմերի ստեղծման իրավասություն, սակայն դրանց ստեղծումը 39-րդ հոդվածով նախատեսված պարտականությունների կատարման անհրաժեշտ պայման է:²⁷

²⁴ Cunningham K. G. (2013). Actor fragmentation and civil war bargaining: How internal divisions generate civil conflict. *American Journal of Political Science* 57(3): 659–672.

²⁵ Matheson M.J. (2001), United Nations Governance of Postconflict Societies, *The American Journal of International Law*, Vol. 95, No. 1, pp. 76-85, DOI:10.2307/2642038; Yannis A. (2004), The UN as Government in Kosovo, *Global Governance* 10, 1, 67-81,

²⁶ *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, Advisory Opinion, ICJ Reports 1949, 174, <https://www.icj-cij.org/case/4>

²⁷ von Carlowitz L. (2003), UNMIK Lawmaking between Effective Peace Support and Internal Self-determination, *Archiv des Völkerrechts*, 41, 3, 336-393

Թեև քաղաքական նկատառումներով ժամանակ առ ժամանակ կիրառվում են տարատեսակ մանիպուլյացիաներ իբր միջազգային իրավունքում ինքնորոշման սկզբունքի անկատարության կամ հակասականության վերաբերյալ, սակայն իրավական առումով անթերի են նաև ինքնորոշման իրավունքի կարգավիճակն ու կիրառման մեխանիզմները: Այն ունի բարձրագույն իրավական նորմի *jus cogens* և *erga omnes* կարգավիճակ, և հստակորեն սահմանված են այդ մեխանիզմները:²⁸ Ընդ որում, պետք է հաշվի առնել, որ լուծումների վերաբերյալ տարատեսակ մասնագիտական առաջարկությունները, որոնք դեռևս չեն դարձել միջազգային իրավունքի նորմեր, չեն կարող խաղաղարար առաքելությունների կազմավորման ժամանակ քննարկումների հիմք դառնալ: Մասնավորապես, խոսքը վերաբերում է «արտաքին ինքնորոշում» և «ներքին ինքնորոշում» հասկացություններին²⁹, ինչպես նաև 2000-ականների սկզբին ակտիվ տեսական քննարկումների առարկա դարձած երկու՝ «վաստակած ինքնիշխանություն (Earned Sovereignty)»³⁰ և «անհապաղ անջատում (Remedial Secession)»³¹ հասկացություններին: Դրանք որևէ ամրագրում չունեն միջազգային իրավունքում և ոչ թե ինքնուրույն իրավական նորմեր են, այլ այս կամ այն իրավիճակում ինքնորոշման իրավունքի կիրառման ավելի արդյունավետ ձևեր որոնելու փորձեր: Դրանք կարող են հետազոտական բանավեճերի առարկա դառնալ, բայց միջազգային իրավունքը սահմանում է ինքնորոշման իրավունքի միանշանակ իմաստ, որի համաձայն ինքնորոշվող ժողովրդի քաղաքական կարգավիճակը՝ որպես սահմանված 4 տարբերակներից մեկը, որոշվում է այդ ժողովրդի կամքի ազատ արտահայտմամբ, առանց որևէ արտաքին ազդեցության:³²

Խնդրի քննարկումների ժամանակ երկու հանգամանքներ պետք է հաշվի առնվեն: Երբ օրինական միջազգային միջնորդական առաքելությունը հստակորեն կողմնորոշվել է, որ հակամարտության կարգավորման հիմքն ինքնորոշման

²⁸ Torosyan T., Vardanyan A. (2021)

Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United, A/RES/2625 (XXV) 24 Oct. 1970. [https://undocs.org/en/A/RES/2625\(XXV\)](https://undocs.org/en/A/RES/2625(XXV))

²⁹ Friedrich J., 2005.

³⁰ Williams P. R. and F. J. Pecci (2004), Earned Sovereignty: Bridging the Gap Between Sovereignty and Self-Determination, *Stanford Journal of International Law*, 2004, 40, 347-386.

Hooper J.R., and P. R. Williams (2003), Earned Sovereignty: The Political Dimension, *Denver Journal of International Law & Policy*, v. 31, 3, 355-372.

³¹ Vidmar J. (2010), Remedial Secession in International Law: Theory and (Lack of) Practice, *St Antony's International Review*, 6, no. 1, 37-56.

³² Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United, A/RES/2625 (XXV) 24 Oct. 1970. [https://undocs.org/en/A/RES/2625\(XXV\)](https://undocs.org/en/A/RES/2625(XXV))

սկզբունքն է, պետք է անհապաղ լուծել վերջնական կարգավիճակի որոշման խնդիրը: Այդ հարցում հստակության բացակայությունը ստեղծում է լուրջ դժվարություններ միջազգային վարչակազմի և խաղաղարար առաքելության համար³³, քանի որ մետրոպոլիան տեսնում է, որ քիչ ժամանակ ունի անկախության միջազգային ճանաչումը թույլ չտալու համար ու դա կանխելու նպատակով կարող է դիմել լայնածավալ բռնաճնշումների, ռազմական ագրեսիայի, անգամ էթնիկ զտումների ու ցեղասպանության: Այդ նույն նկատառումներով անհրաժեշտ է, որ կարգավորման վճռական փուլն իրականացվի ՄԱԿ-ի վերահսկողությամբ՝ որպես առավել օպերատիվ ու արձագանքման հնարավորություն և ռեսուրսներ ունեցող կազմակերպություն: Միաժամանակ, ՄԱԿ ԱԽ մշտական անդամները պետք է հաշվի առնեն, որ նման իրավիճակներում սեփական շահերի առաջնորդմամբ՝ կարգավորման գործընթացի դանդաղեցման գնով, կարող է հանգեցնել ռազմական ագրեսիայի կամ պատերազմների վերսկսման՝ ազգային, տարածաշրջանային և միջազգային մակարդակով աղետալի զարգացումներով: Հետևաբար, մետրոպոլիայի կողմից նման փորձերը պետք է դառնան ակնառու ազդանշան ՄԱԿ ԱԽ անհապաղ միջամտության համար՝ կազմակերպության գործունեության նպատակներից բխող միջազգային խաղաղարար առաքելություն ձևավորելու մասին բանաձևի ընդունումով:

Հարկ է նաև արձանագրել, որ պատերազմի կրկնման կանխմանը հասնելու համար կարևոր է, որ միջազգային վարչակազմն ունենա քաղաքացիական բնակչության և տեղական իշխանությունների աջակցությունը:³⁴

Այսպիսով, ինքնորոշման սկզբունքը և ՄԱԿ խաղաղարար գործունեությունը փոխկապակցված և միջազգային իրավունքում առանցքային նշանակություն ունեցող նորմեր են, որոնց կիրառումը ինքնորոշման հակամարտությունների դեպքում հաճախ միակ հնարավորությունն է մարդկության դեմ կատարվող հանցագործությունները կանխելու համար: Հետևաբար, կարևոր է այս կամ այն հակամարտությունը ինքնորոշման սկզբունքի հիման վրա լուծելու որոշումն ընդունելուց հետո այդ լուծումը հնարավորինս կարճ ժամկետում իրականացնել և պատերազմի վերսկսման նշանների դեպքում արագորեն արձագանքել

³³ Korhonen O. (2001) International Governance in Post-Conflict Situations, *Leiden Journal of International Law*, 14, 3, 495 – 529, DOI: <https://doi.org/10.1017/S0922156501000267>

³⁴ Friedrich J. (2005) UNMIK in Kosovo: Struggling with Uncertainty, A. von Bogdandy and R. Wolfrum, (eds.), *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, Volume 9, 225-293.

խաղաղարար առաքելության ձևավորմամբ: Ակնհայտ է, որ երկրորդ նշանը, որը պահանջում է ՄԱԿ ԱԽ անհապաղ միջամտություն, պատերազմի վերսկսումն է:

Հետևաբար, անհրաժեշտ է ֆորմալացնել այն նշանների արձանագրումը, որոնք ցույց են տալիս չմիջամտելու դեպքում աղետալի զարգացումների անխուսափելիությունը: Քանի որ ՄԱԿ ԱԽ համապատասխան բանաձևի ընդունման ամենահավանական խոչընդոտը կարող է լինել մշտական անդամներից մեկի կամ մի քանիսի վետոն՝ շահադիտական նկատառումներով, ապա անուղղակի, բայց կարևոր նշան պետք է համարել նաև աշխարհաքաղաքական տրանսֆորմացիաների ժամանակ ազդեցիկ պետությունների, առաջին հերթին՝ ՄԱԿ ԱԽ անդամ պետությունների հակասությունների սրումը: Դա պահանջում է դիտարկել նման տրանսֆորմացիաների, մասնավորապես՝ նոր աշխարհակարգի ձևավորման փուլերի ընթացքում հակամարտությունների կարգավորման նպատակով միջազգային խաղաղարարության իրականացման խոչընդոտները: Այդ առումով հակամարտությունների կարգավորման գործընթացների դիտարկման ժամանակ առանցքային նշանակություն ունեն հետևյալ գործոնները՝

- հակամարտության սկիզբ,
- մետրոպոլիայի ռազմական ագրեսիա,
- պատերազմական գործողությունների դադարեցում,
- հակամարտության բնույթի որոշում,
- քաղաքական կարգավիճակի որոշում,
- միջազգային խաղաղարար առաքելության միջոցով պատերազմական գործողությունների վերսկսման կանխարգելում կամ դադարեցում:

Դրանց հիման վրա ստորև կդիտարկվեն խաղաղարար առաքելության իրականացման հնարավորություններն ու դժվարությունները նոր աշխարհակարգի ձևավորման փուլերում:

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԽԱՂԱՂԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԻՆՔՆՈՐՈՇՈՒՄԸ ՆՈՐ ԱՇԽԱՐՀԱԿԱՐԳԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՍԿԶԲՆԱԿԱՆ ՓՈԽԼՈՒՄ

Այս փուլը կարելի է բաժանել երկու շրջանի՝ ԽՍՀՄ փլուզումից (1991թ.) մինչև նոր աշխարհակարգի ձևավորման ակտիվ պայքարի սկիզբ (2007թ.) և այդ պայքարի սկզբնական հատված (2007-2014թթ.):

1991թ. ԽՍՀՄ փլուզմամբ փլուզվեց նաև այդ երկրի գլխավորած կոմունիստական գաղափարախոսության վրա կառուցված դաշինքը, հետևաբար և երկրներ աշխարհակարգը: ԽՍՀՄ հեշտ փլուզումը և Ռուսաստանում ներքին բազմաթիվ բարդ քաղաքական, տնտեսական տրանսֆորմացիոն խնդիրների առաջացման պատճառով սկզբնական շրջանում թվում էր, թե հետագա զարգացումները, առանց Արևմուտքի մեծ ջանքերի, տանելու են դեպի միաբևեռ աշխարհակարգի կայունացում:³⁵ Հավանաբար դա էր պատճառը, որ Միացյալ Նահանգներն այդ շրջանում կտրուկ քայլեր չէր ձեռնարկում հետխորհրդային տարածքում ազդեցության տարածման ուղղությամբ և անգամ երկուստեք որոշ քայլեր էին ձեռնարկվում համագործակցության խորացման ուղղությամբ: Այդուհանդերձ, 2004թ. Եվրամիության ամենամեծ ընդլայնումը և Արևելյան ու Կենտրոնական Եվրոպայի մի շարք երկրների անդամակցությունը ՆԱՏՕ-ին կտրուկ մեծացրին ԱՄՆ-Ռուսաստան լարվածությունը, ինչի հրապարակային դրսևորումը եղավ 2007թ. Մյունխենի անվտանգության համաժողովում Ռուսաստանի նախագահի կոշտ հակաամերիկյան ելույթը³⁶: Կարելի է արձանագրել, որ դա դարձավ ռուս-ամերիկյան հարաբերությունների, ինչպես նաև նոր աշխարհակարգի ձևավորման «ռոմանտիկ» շրջանի ավարտի, իսկ հաջորդ տարվա օգոստոսին տեղի ունեցած ռուս-վրացական հնգօրյա պատերազմը՝ կոշտ մրցակցության փուլի սկսման խորհրդանիշ:³⁷

Առաջին շրջանի առանձնահատկություններից էր հակամարտությունների կարգավորման գործընթացների ձևավորումը: Դա, մասնավորապես, վերաբերում է Արևելյան Թիմորի, Կոսովոյի և Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտություններին:

³⁵ Huntington S. (1991) *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman; Wohlworth W. (1999) *The Stability of Unipolar World*, *International Security*, 24, 1,5-41. <https://www.jstor.org/stable/2539346>

³⁶ Выступление В. Путина на Мюнхенской конференции по безопасности, 2007г., <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>

³⁷ Torosyan T. and Vardanyan A. (2015)

Ստորև կդիտարկվեն Արևելյան Թիմորի հակամարտության կարգավորման գործընթացի վերը նշված առանցքային 6 գործոնները:

Արևելյան Թիմոր: Արևելյան Թիմորը 4 դարերի ընթացքում եղել է պորտուգալական գաղութ: 1974թ. Պորտուգալիայում ավտորիտար վարչակարգի տապալումից հետո Արևելյան Թիմորն անկախություն ստացավ, սակայն սահմանակից Ինդոնեզիան արագորեն ներխուժեց այնտեղ՝ իբր կանխելու համար կոմունիստական գաղափարախոսության տարածումը, իսկ մեկ տարուց էլ քիչ անց այդ տարածքը հայտարարեց իր 27-րդ նահանգի մաս: Մերձավորագույն հարևանը՝ Ավստրալիան, այն երկրների շարքում էր, որոնք ճանաչեցին Ինդոնեզիայի իշխանությունը Արևելյան Թիմորում:³⁸ ԱՄՆ-ն և Արևմուտքի մեծ մասը աջակցում էին Ինդոնեզիայի բռնատիրական վարչախմբին՝ հանուն կոմունիզմի դեմ պայքարին միացած Սուխարտոյի հետ բարեկամական համագործակցության:³⁹ Շատ ասիական երկրներ ևս պաշտպանում էին Ինդոնեզիայի իշխանություններին՝ վախենալով իրենց պետություններում անկախության համար պայքարի տարածումից:⁴⁰

1975թ. դեկտեմբերին ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեան և ԱԽ-ը դատապարտեցին Ինդոնեզիայի գործողությունները և 24 տարի խնդիրը մնաց Գլխավոր ասամբլեայի օրակարգում: 1982թ. Գլխավոր ասամբլեան Գլխավոր քարտուղարին հանձնարարեց դիվանագիտական ջանքեր գործադրել՝ խնդրի լուծում գտնելու համար: Արևելյան Թիմորի անկախությունը հետևողականորեն պաշտպանում էր Պորտուգալիան, իսկ այնտեղ տեղի ունեցող աղետալի իրադարձություններին փորձում էր արձագանքել ՄԱԿ Գլխավոր քարտուղարի գրասենյակը:⁴¹ Այդուհանդերձ, 24 տարի Ինդոնեզիան Արևելյան Թիմորի ժողովրդին պահեց շարունակական բռնությունների ու հետապնդումների ներքո, որի քառորդ մասը կամ մոտ 200000 հոգի սպանվեցին ռազմական գործողությունների կամ սովի հետևանքով:

1998թ. Սուխարտոյի վարչախմբի տապալումից հետո հաջորդ նախագահը հայտարարեց, որ արևելյան թիմորցիներն իրենք կորոշեն իրենց քաղաքական կարգավիճակը: ՄԱԿ-ի S/RES/1246(1999) բանաձևի հիման վրա 1999թ. օգոստոսին տեղի ունեցած հանրաքվեի արդյունքների (բնակչության 98,6% մասնակցություն,

³⁸Dunn J.(2003). East Timor: A rough passage to independence. Longueville, Australia: Longueville Books.

³⁹ Howard L. (2014)

⁴⁰ Terrall B. (2003). The UN in East Timor: Lessons for Iraq? *Radical Society*, 30(3–4): 80–81.

⁴¹ Krieger H. (Ed.) (1997). East Timor and the International Community: Basic Documents. Cambridge, MA: Cambridge University Press.

78,5% կողմ անկախությանը) հրապարակմանը հետևեց Ինդոնեզիայի զինվորականների կազմակերպած հրոսակախմբերի բռնությունների նոր ալիք՝ իրականացնելով «Այրված հող» գործողությունը, որի ընթացքում ոչնչացվեց ենթակառուցվածքների 70 տոկոսը, այդ թվում՝ ամբողջ էլեկտրացանցերը և բնակարանային ֆոնդը⁴², տեղահանվեց բնակչության 70 տոկոսը, զոհվեց 1500 արևելաթիմորցի:⁴³ Սակայն արդեն սկսել էր փոխվել միջազգային կարծիքը՝ Ինդոնեզիայից Արևելյան Թիմորի անկախության օգտին, տասնամյակների ընթացքում ՄԱԿ-ում թիմորցի քաղաքական առաջնորդների ծավալած լոբբիստական գործունեության շնորհիվ:⁴⁴ Նախ, ՄԱԿ Անվտանգության խորհրդի հավանությամբ տարբեր երկրների զինված ստորաբաժանումների հիման վրա և Ավստրալիայի գլխավորությամբ ձևավորվեցին Արևելյան Թիմորի միջազգային ուժերը (INTERFET), որոնք պետք է ՄԱԿ կանոնադրության 7-րդ գլխի համաձայն վերջ դնեին բռնություններին և «կարգ ու կանոն հաստատեին բոլոր անհրաժեշտ միջոցների կիրառմամբ»: Հինգ ամսում այդ խնդիրը լուծելուց հետո ձևավորվեց ՄԱԿ-ի բազմակողմ խաղաղարար գործողությունը՝ Արևելյան Թիմորում ՄԱԿ-ի ժամանակավոր վարչակազմ (UNTAET) անունով, հետևյալ ուղղություններով գործունեություն իրականացնելու նպատակով՝

- ռազմական խաղաղարարություն,
- կառավարում և պետական վարչարարություն,
- մարդասիրական խաղաղարարություն և արտակարգ վերականգնում:⁴⁵

2002թ. Արևելյան Թիմորը անդամակցեց ՄԱԿ-ին և ժամանակավոր վարչակազմի օգնությամբ ձեռնամուխ եղավ պետության ինստիտուցիոնալ ձևավորման խնդրի լուծմանը:

ՄԱԿ խաղաղարարները 13 տարվա ներկայությունից հետո Արևելյան Թիմորից դուրս բերվեցին 2012թ. դեկտեմբերին՝ երկու հաջող ընտրությունների արդյունքում արձանագրելով երկրում շարունակական կայունության պահպանումը:⁴⁶ Բռնությունների դադարեցման և հակամարտության լիարժեք կարգավորման

⁴² Chopra J. (2000). The UN's Kingdom of East Timor. *Survival*, 42(3): 27–33.

⁴³ Smith M., and M. Dee (2003). *Peacekeeping in East Timor: The Path to Independence*. Boulder: Lynne Rienner.

⁴⁴ Bell C. (2000). East Timor, Canberra and Washington: A Case Study in Crisis Management. *Australian Journal of International Affairs*, 54(2): 171-176. Doi:10.1080/713613507

⁴⁵ Howard L. M. (2014)

⁴⁶ Timor-Leste: Stability at What Cost? Asia Report N°246, 8 May 2013, International Crisis Group

հարցում առանցքային նշանակություն ունեցավ ՄԱԿ խաղաղարար առաքելության ձևավորումը, սակայն հարկ է արձանագրել, որ Արևելյան Թիմորն անկախության է հասել առաջին հերթին արևելաթիմորցի ժողովրդի ու նրա առաջնորդների արիության և վճռականության, ինչպես նաև հսկայական դժվարությունները հաղթահարելու պատրաստականության շնորհիվ:⁴⁷

Այսպիսով, Արևելյան Թիմորի հակամարտության համար վերը բերված 6 գործոնների և դրանց ժամանակագրության դիտարկումը ցույց է տալիս, որ հակամարտության կարգավորումը լիարժեքորեն իրականացվել է նոր աշխարհակարգի ձևավորման առավել կայուն ու աշխարհաքաղաքական առումով կոշտ դիմակայություններից զերծ «ռոմանտիկ» շրջանում՝ ՄԱԿ-ի արագ արձագանքման շնորհիվ վերջ դնելով ագրեսիային ու բռնություններին:

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԽԱՂԱՂԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԻՆՔՆՈՐՈՇՈՒՄԸ ՆՈՐ ԱՇԽԱՐՀԱԿԱՐԳԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՄԻՋԱՆԿՅԱԼ ՓՈԽԼՈՒՄ

Ըստ որոշ մասնագիտական գնահատումների՝ Կոսովոյում ՄԱԿ-ի խաղաղապահ առաքելության պակաս հաջողությունը, մասնավորապես՝ Արևելյան Թիմորի համեմատ, առաջին հերթին պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ Կոսովոյում այդ գործընթացի ղեկավարումը բաժանված էր երեք կազմակերպությունների՝ ՄԱԿ-ի, ՆԱՏՕ-ի և ԵՄ-ի միջև: Կային դրան նպաստող մի քանի այլ գործոններ ևս՝ հատկապես Կոսովոյի սերբական համայնքի գործունեությունը:⁴⁸ Չմերժելով երկրորդ գործոնի ազդեցությունը կարգավորման գործընթացի վրա՝ պետք է նկատել, որ Կոսովոյի դեպքում անկախության հասնելու որոշ նախադրյալներ (աշխարհագրական տեղադրություն, վարչական կարգավիճակ, մետրոպոլիայի ավելի մեղմ վերաբերմունք և այլն) ավելի բարենպաստ էին, քան Արևելյան Թիմորի դեպքում, սակայն վերոհիշյալ 6 գործոնների ազդեցությամբ Կոսովոյի անկախության միջազգային ճանաչման գործընթացը (անդամակցություն ՄԱԿ-ին) դեռևս չի ավարտվել: Ստորև այդ գործոններին առնչվող իրադարձությունների քննությունը վկայում է, որ կարևոր է ոչ միայն դրանց առկայությունը, այլև թե աշխարհաքաղաքական տրանսֆորմացիաների ո՞ր փուլում են դրանք տեղի ունենում: Մասնավորապես,

⁴⁷ Martin I. and A. Mayer-Rieckh (2005), The United Nations and East Timor: from self-determination to state-building, *International Peacekeeping*, 12:1, 125-145, DOI: 10.1080/1353331042000286595

⁴⁸ Howard L. M. (2014)

խոսքը վերաբերում է միջազգային հանրության կողմից հակամարտության բնույթի ճանաչմանը՝ որպես ինքնորոշում:

Կոսովո: Կոսովոյի ինքնավար մարզը ձևավորվել է Հարավսլավիայի կազմավորման շրջանում (1945թ.), Սերբիայի Հանրապետության կազմում: Կոմունիստական գաղափարախոսության տարատեսակներից մեկը դավանող Հարավսլավիայի փլուզման ընթացքում Սերբիայի նախագահ Միլոշեվիչը 1989թ. հանրաքվե անցկացրեց՝ լուծարելու համար Կոսովոյի ինքնավարությունը, ապա ռազմական ուժ կիրառեց Կոսովոյի ալբանացիների նկատմամբ, ինչի արդյունքում տեղահանվեց 460000 մարդ:

1991թ. Կոսովոյի ալբանացիները անլեգալ հանրաքվե անցկացրին, որին մասնակցեց բնակչության 87 տոկոսը, որի 99 տոկոսը քվեարկեց Կոսովոյի անկախության օգտին: Թեև սկզբնական շրջանում Կոսովոյի անկախության համար շարժումը որակվել էր որպես խաղաղ շարժում, սակայն 1996թ. ձևավորվեց Կոսովոյի անկախության բանակը և հակամարտությունը թևակոխեց զինված բախումների փուլ:

1999թ. մարտին, մարդասիրական աղետը կանխելու նպատակով, ՆԱՏՕ-ն՝ առանց ՄԱԿ ԱԽ համաձայնությունը ստանալու, ռազմական գործողություններ սկսեց Սերբիայի նկատմամբ՝ ռմբակոծելով տարբեր ռազմավարական օբյեկտներ: 1999թ. օգոստոսին ստեղծվեց Անկախ միջազգային հանձնաժողով Կոսովոյի վերաբերյալ, որի ներկայացրած զեկույցն արձանագրում էր, որ ՆԱՏՕ-ի գործողությունները Կոսովոյում եղել են «ոչ իրավական, սակայն օրինական»:⁴⁹ Միաժամանակ, զուգահեռաբար միջնորդական փորձեր էին արվում հակամարտության խաղաղ կարգավորման նպատակով, որոնցից առավել հատկանշական են Ռամբուլեի բանակցությունները: 1999թ. հունիսին Սերբիայի նախագահը մերժեց ՄԱԿ հովանավորությամբ ու Ֆրանսիայի և Մեծ Բրիտանիայի միջնորդությամբ մշակված Ռամբուլեի համաձայնագիրը⁵⁰, որով Կոսովոյի համար նախատեսվում էր ավելի լայն ինքնավարություն Սերբիայի կազմում: Սերբիային աջակցություն էր ցուցաբերում Ռուսաստանը, սակայն այն բանից հետո, երբ 1999թ. հունիսին ձախողվեց ռուսական զինուժի փորձը Կոսովոյի մայրաքաղաք

⁴⁹ Independent International Commission on Kosovo. *The Kosovo Report to United Nations Secretary General Kofi Annan on October 23, 2000*. <https://reliefweb.int/report/world/kosovo-report>

⁵⁰ Rambouillet Accords, <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/kos-s-1999-648.php>

Պրիշտինայի մերձակայքում գտնվող օդանավակայանի նկատմամբ վերահսկողություն սահմանելու նպատակով, հակամարտության կարգավորման գործընթացում Մոսկվայի մասնակցությունը սահմանափակվեց Կոսովոյի անկախությանը միտված ԱԽ բանաձևերի նախագծերի արգելափակմամբ: 1999թ. հունիսի 10-ին ընդունվեց ԱԽ S/RES/1244(1999) բանաձևը⁵¹, և դրա հիման վրա ՆԱՏՕ-ի ռազմական ստորաբաժանումները փոխարինվեցին ՄԱԿ խաղաղարար առաքելությամբ, ապա կարգավորման գործընթացում միջնորդական դերակատարություն ստանձնեց ՄԱԿ-ը: Խաղաղության և անվտանգության հասնելու համար միջազգային անվտանգային ներկայությունը Կոսովոյում ուներ երկու գործառույթ՝

1) նոր ռազմական գործողությունների կանխում, փախստականների անվտանգ վերադարձի ապահովում և մարդասիրական օգնության տեղափոխում, ականազերծում և սահմանային մոնիտորինգ,

2) խաղաղության պարտադրման մանդատ՝ կրակի դադարեցման ապահովման նպատակով, և դեմիլիտարիզացիա:⁵²

Վերջին գործառույթի իրականացումը՝ ներքին կարգուկանոնի ապահովման մասով, կարող էր համատեղվել ներքին ոստիկանական ուժերի հետ:

2003թ. ՄԱԿ ԱԽ-ն հաստատեց «Նախ՝ չափանիշներ, ապա՝ կարգավիճակ» անունը կրող փաստաթուղթը⁵³, որը նախատեսում էր նախ Կոսովոյում մի շարք ոլորտներում արմատավորել ժողովրդավարական արժեքները, ապա միայն դրանից հետո որոշել կարգավիճակը, սակայն 2004թ. մարտին սպասումներից հոգնած ալբանացիներն ընդվզեցին, և բաժրացավ բռնությունների նոր ալիք: Դա ևս մեկ անգամ հաստատեց, որ երբ ինքնորոշման հակամարտությունների կարգավորման գործընթացում ինչ-որ նպատակով կարգավիճակի որոշման հարցը մղվում է հետին պլան, մետրոպոլիայի համար կտրուկ մեծանում է խնդիրը ռազմական միջոցներով լուծելու գայթակղությունը: Կարգավորման գործընթացը գլխավորեց Կայ Էյդեն, որի ղեկույցը 2004թ. ահազանգում էր, որ Կոսովոյի կարգավիճակի հարցում կողմերի

⁵¹UN SC S/RES/1244(1999),

<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement>

⁵² UN S/RES/1244 (1999) of 10 June 1999, para. 9.

⁵³Standards for Kosovo, <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Kos%20Standards.pdf>

միջև համաձայնության հասնելու հնարավորություն չկա, և իրատեսական լուծումը պետք է հիմնված լինի այդ փաստի վրա: 2005թ. նոյեմբերին փորձ արվեց ներգրավել ավելի փորձառու միջնորդի՝ Մարտտի Ահտիսաարիին, որը նշանակվեց ՄԱԿ Գլխավոր քարտուղարի հատուկ բանագնաց Կոսովոյի հարցով: 2007թ. մարտին Ահտիսաարին Գլխավոր քարտուղարին զեկույց ներկայացրեց՝ արձանագրելով, որ «Կոսովոյի կարգավիճակի որոշման ժամանակը եկել է, սպառվել է բանակցությունների ներուժը կարգավիճակի հարցում կողմերի համաձայնության հասնելու համար: Միակ կենսունակ տարբերակը անկախությունն է»:⁵⁴ Գլխավոր քարտուղարը լիովին պաշտպանեց զեկույցը և այն ներկայացրեց Անվտանգության խորհրդին: 2007թ. հունիսին Կոսովոյի անկախության գաղափարը պաշտպանեց նաև ԱՄՆ նախագահը: Սակայն Անվտանգության խորհուրդը չկարողացավ համաձայնության գալ՝ Ռուսաստանը և Չինաստանը դեմ էին Կոսովոյի անկախությանը: 2008թ. փետրվարին Կոսովոյի նախագահը, կառավարությունն ու խորհրդարանը համատեղ նիստում վերահռչակեցին Կոսովոյի անկախությունը, որին ի պատասխան 2008թ. սեպտեմբերին Սերբիան դիմեց ՄԱԿ Գլխավոր ասամբլեային՝ ստանալու համար Արդարադատության միջազգային դատարանի խորհրդատվական կարծիքը, թե արդյո՞ք Կոսովոյի անկախության միակողմանի հռչակումը չի հակասում միջազգային իրավունքի նորմերին: 2010թ. հուլիսին Արդարադատության միջազգային դատարանը հրապարակեց խորհրդատվական կարծիքը և արձանագրեց, որ «2008թ. փետրվարի 17-ին անկախության հռչակագրի ընդունումը չի հակասում ընդհանուր միջազգային իրավունքին, Անվտանգության խորհրդի S/RES/1244 (1999) բանաձևին կամ սահմանադրական կառուցվածքին, հետևաբար չի հակասում միջազգային իրավունքի կանոնների որևէ կիրառմանը»⁵⁵: Դրան հետևեցին հարյուրից ավելի երկրների երկկողմ ճանաչումներ: Սակայն, քանի որ Ռուսաստանը, Չինաստանն ու նրանց աջակցող մի շարք երկրներ վճռականորեն ընդդիմանում էին Կոսովոյի ճանաչմանը և անդամակցությանը ՄԱԿ-ին, փորձ արվեց խնդիրը լուծել Սերբիայի և Կոսովոյի միջև համաձայնության ձեռքբերումով՝ նրանց գայթակղելով ԵՄ-ին անդամակցությամբ: Այդ նպատակով նախ գործընթացում ներգրավվեց ԵՄ-ն, ապա՝ ԵԱՀԿ-ն: Սակայն այդպես էլ կարգավորման գործընթացը ավարտին չհասավ: Իհարկե, ՄԱԿ միջազգային խաղաղարար առաքելության միջոցով հաջողվեց կանխել լայնածավալ

⁵⁴Letter dated 26 March 2007 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council, <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/Kosovo-S2007-168.php>

⁵⁵ Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf>

պատերազմական գործողությունների վերսկսումը, Արդարադատության միջազգային դատարանը համապարփակ կարծիքով սպառիչ պատասխան տվեց խնդրի իրավական բաղադրիչի քննարկմանը, սակայն խորացող աշխարհաքաղաքական մրցակցությամբ պայմանավորված ՄԱԿ ԱԽ անդամ պետությունների անզիջում դիրքորոշումները խափանեցին քաղաքական լուծումը: Հատկանշական է, որ այդ գործընթացին գրեթե զուգահեռաբար Ռուսաստանը երկկողմ ձևաչափով ճանաչեց Աբխազիայի և Հարավային Օսիայի անկախությունը, թեև դրանց հետ կապված կային մի շարք իրավական ու ընթացակարգային խնդիրներ: Հեշտ է նկատել, որ դա պայմանավորված չէր տարածաշրջանային առանձնահատկություններով, քանի որ Հարավային Կովկասում մեկ այլ՝ Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության դեպքում Ռուսաստանի վերաբերմունքն այլ էր:

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԽԱՂԱՂԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԻՆՔՆՈՐՈՇՈՒՄԸ ՆՈՐ ԱՇԽԱՐՀԱԿԱՐԳԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԵԶՐԱՓԱԿԻՉ ՓՈՒԼՈՒՄ

1921թ. Ռուսաստանի կոմունիստական կուսակցության կովկասյան բյուրոյի ապօրինի որոշմամբ Ադրբեջանի կազմ մտցված Լեռնային Ղարաբաղը խորհրդային տարիներին շարունակաբար գտնվում էր կոմունիստական վարչակարգի պատժիչ մեքենայի ճնշումների ներքո, ինչի արդյունքում մարզից հեռացավ բնակչության զգալի մասը: Այդուհանդերձ, Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտությունը «ապաստոնեցվեց» 1988թ. փետրվարին, երբ հավատալով ԽՍՀՄ առաջնորդ Գորբաչովի խոստումներին՝ երկրում հասարակական հարաբերությունների վերակառուցման և ժողովրդավարացման վերաբերյալ, ԼՂԻՄ-ի մարզային խորհուրդը որոշեց դիմել ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդին՝ Ադրբեջանի կազմից մարզը դուրս բերելու և Հայաստանի կազմում ընդգրկելու համար: Ի պատասխան՝ Ադրբեջանի կոմունիստական ղեկավարությունը Ադրբեջանի մայրաքաղաք Բաքվում, Սումգայիթ, Կիրովաբադ քաղաքներում կազմակերպեց այդտեղ ապրող հայերի ջարդեր, որոնց իրականացնողները Ռուսաստանի դատարաններում դատապարտվեցին ազատազրկման:⁵⁶ 1991թ. վերջին, երբ Ադրբեջանը կազմակերպեց հանրաքվե ԽՍՀՄ կազմից դուրս գալու վերաբերյալ, խորհրդային օրենսդրության համաձայն՝ Լեռնային Ղարաբաղում կազմակերպվեց ինքնորոշման հանրաքվե (մասնակցեց ընտրողների 82.2 տոկոսը), որի մասնակիցների 99 տոկոսը

⁵⁶ Cox C. and J. Eibner, *Ethnic Cleansing in Progress: War in Nagorno-Karabakh*. Zurich, London and Washington: Christian Solidarity Worldwide 1993

քվեարկեց անկախության օգտին: Ի պատասխան դրա՝ 1992թ. Ադրբեջանը նախաձեռնեց լայնածավալ ռազմական ագրեսիա Լեռնային Ղարաբաղի նկատմամբ:⁵⁷ Պատերազմական գործողությունները շարունակվեցին մինչև 1994թ. մայիս, երբ կնքվեց հրադադարի պայմանագիր: 1992թ. ԵԱՀԿ-ն Մինսկում հրավիրեց համաժողով, որը Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության կարգավորման նպատակով ձևավորեց Մինսկի խումբը: Այն ունեցավ երեք համանախագահներ՝ ՄԱԿ ԱԽ հինգ մշտական անդամներից երեքի՝ Ռուսաստանի, Միացյալ Նահանգների և Ֆրանսիայի ներկայացուցիչները, որոնց միջնորդությամբ ծավալվեց կարգավորման գործընթացը, որն ունեցավ կտրուկ շրջադարձ, երբ կարգավորման նախագծի պատրաստման մի քանի անհաջող փորձերից հետո համանախագահները բանակցային գործընթացի հիմքում դրեցին միջազգային իրավունքի երեք սկզբունքները (ժողովուրդների իրավահավասարության և ինքնորոշման իրավունք, տարածքային ամբողջականության սկզբունք և ուժի ու ուժի սպառնալիքի չկիրառման սկզբունք), որոնց հիման վրա պետք է լուծվի հակամարտությունը, և վեց տարրերը, որոնց վերաբերյալ լուծումները պետք է դառնային բանակցությունների առարկա: Դրանց հիման վրա կազմված «Մադրիդյան սկզբունքներ» անունը ստացած փաստաթուղթը համանախագահները 2007 թվականին Մադրիդում ներկայացրին Հայաստանի և Ադրբեջանի արտգործնախարարներին: 2009 թվականին համանախագահող երեք երկրների և Ադրբեջանի ու Հայաստանի արտաքին գործերի նախարարների ստորագրած հայտարարությամբ⁵⁸ այդ փաստաթուղթն ընդունվեց որպես հակամարտության կարգավորման հիմք: Քանի որ Մինսկի խմբի համանախագահներին շարունակաբար իրենց զորակցությունն են հայտնել ՄԱԿ-ը, ԵՄ-ն, Եվրոպայի խորհուրդը և այլ միջազգային կազմակերպություններ ու ազդեցիկ երկրներ՝ նշելով որ խնդրի կարգավորումը պետք է իրականացվի այդ ձևաչափով և համանախագահների առաջարկած սկզբունքների հիման վրա, կարելի է արձանագրել, որ 2007թ. միջազգային հանրությունը ճանաչել է Լեռնային Ղարաբաղի ինքնորոշման իրավունքը և բանակցություններն ընթանում էին դրա իրացման ու մնացած հարցերի լուծման վերաբերյալ: Բանակցային գործընթացը շարունակվեց մինչև 2018թ., որի ընթացքում քննարկվեցին 6 տարրերի համար լուծումների մի շարք տարբերակներ: Դրանք միմյանցից տարբերվում էին առանձին տարրերի լուծումների նրբություններով: Մասնավորապես, վերջին տարբերակը

⁵⁷ Gor P. W., ‘Tis Some Poor Fello’s Skull. Post-Soviet Warfare in the Southern Caucasus. Lincoln: iUniverse 2008.

⁵⁸ Joint Statement by the Heads of Delegation of the Minsk Group Co-Chair Countries and the Foreign Ministers of Azerbaijan and Armenia Athens, December 1, 2009, <https://www.osce.org/cio/40626>

նախատեսում էր. «Ինչ վերաբերում է Լեռնային Ղարաբաղի վերջնական կարգավիճակի խնդրի լուծման տարբերակներին, ապա վերջին տարիներին բանակցությունների սեղանին գտնվող առաջարկները՝ որպես վերջնական նպատակ նախատեսում էին, մեջբերում եմ, «Լեռնային Ղարաբաղի վերջնական իրավական կարգավիճակի որոշումը՝ կողմերի համաձայնեցրած ժամկետներում ՄԱԿ-ի կամ ԵԱՀԿ-ի հովանու ներքո համաժողովրդական քվեարկության անցկացում, որը կարտահայտի Լեռնային Ղարաբաղի բնակչության ազատ կամարտահայտությունը և կունենա իրավականորեն պարտադիր բնույթ՝ միջազգային իրավունքի նորմերի ու սկզբունքների համաձայն: Ընդ որում, քվեարկության դրվող հարցը կամ հարցերը որևէ ձևով չեն սահմանափակվի, իսկ քվեարկության ցանկացած արդյունք կողմերը կհարգեն»⁵⁹:

2016թ. Ադրբեյջանի նախագահ Ի. Ալիևը դժգոհում էր. «Մեզ վրա ճնշումներ են գործադրվում՝ ստիպելու համար, որ մենք համաձայնենք ճանաչել Լեռնային Ղարաբաղի անկախությունը»⁶⁰: Ահա թե ինչու բանակցային գործընթացը այլ ուղղությամբ շեղելու նպատակով 2016թ. ապրիլին Ադրբեյջանը կազմակերպեց լայնածավալ ագրեսիա Լեռնային Ղարաբաղի նկատմամբ, սակայն միջնորդների, հատկապես Ռուսաստանի միջամտությամբ պատերազմական գործողությունները սկսվելուց 4 օր անց դադարեցվեցին: Բանակցային գործընթացը շարունակվեց մինչև 2018թ., որի ընթացքում քննարկվել են 6 տարրերի համար լուծումների մի քանի տարբերակներ: 2018թ. Հայաստանում տեղի ունեցած իշխանափոխությունից հետո նոր վարչապետը հայտարարեց, որ բանակցությունները սկսում է զրոյական կետից, ինչը Ադրբեյջանն օգտագործեց որպես պատրվակ՝ 2020թ. սեպտեմբերին Թուրքիայի աջակցությամբ Լեռնային Ղարաբաղի նկատմամբ ռազմական ագրեսիա սանձազերծելու համար: Բազմաթիվ վկայություններ կան, որ դրա ընթացքում թույլ են տրվել պատերազմական հանցագործություններ՝ քաղաքացիական անձանց սպանություններ ու քաղաքացիական օբյեկտների և ծիսական շինությունների ունեւնակոծումներ, կասետային ու ֆոսֆորային սպառնալիքների կիրառում, ինչպես նաև Սիրիայից և այլ երկրներից օտարերկրյա ահաբեկիչների տեղափոխում Լեռնային Ղարաբաղում պատերազմական գործողություններին մասնակցելու

⁵⁹ Ответ российского сопредседателя в Минской группе ОБСЕ, Посла по особым поручениям МИД России И.В.Попова на вопрос СМИ относительно статьи Премьер-министра Армении Н.В.Пашиняна «Истоки 44-дневной войны»,

https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news//asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/4519475

⁶⁰ Алиев И., Азербайджан пытаются заставить признать независимость Карабаха,

<https://eadaaily.com/ru/news/2016/10/07/aliev-azerbaydzhan-pytayutsya-zastavit-priznat-nezavisimostkarabaha>

համար և այլն:⁶¹ ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի բոլոր երեք համանախագահող երկրները միաժամանակ ՄԱԿ Անվտանգության խորհրդի մշտական անդամներ են: Նրանք պարտավոր են 2005թ. ՄԱԿ անդամ երկրների ընդունած «պաշտպանելու պատասխանատվության» սկզբունքի համաձայն՝ Լեռնային Ղարաբաղի «բնակչությանը պաշտպանել ցեղասպանությունից, պատերազմական հանցագործություններից, էթնիկ զտումներից և մարդկության դեմ կատարվող այլ հանցագործություններից»⁶²: Այդ պատասխանատվությունը ենթադրում է կանխարգելման պատասխանատվություն, դրա անբավարար լինելու դեպքում՝ արձագանքման պատասխանատվություն՝ ընդհուպ մինչև ռազմական միջամտություն, ինչպես նաև վերականգնման պատասխանատվություն: Սակայն 44 օր տևած արյունահեղ ագրեսիան, որի ընթացքում զոհվեց 5000 մարդ, տեղահանվեցին տասնյակ հազարավորներ, դադարեցնելու որևէ գործնական քայլ ՄԱԿ ԱԽ-ն չձեռնարկեց: Միգուցե պատճառն այն էր, որ Լեռնային Ղարաբաղի նկատմամբ 1992 և 2016 թվականների ռազմական ագրեսիաները դադարեցվել էին առանց ԱԽ միջամտության և հավանաբար ենթադրվում էր, որ այս անգամ էլ կհաջողվի: 2020թ. նոյեմբերի 9-ին Ռուսաստանի միջնորդությամբ և մասնակցությամբ ստորագրվեց հայտարարություն⁶³, որի համաձայն դադարեցվում էին ռազմական գործողությունները և ռուս խաղաղապահներ էին տեղակայվում Լեռնային Ղարաբաղում շփման գծի և Լաչինի միջանցքի երկարությամբ: Հայտարարությունն ուներ բազմաթիվ թերություններ՝ ինչպես իրավական ձևաչափի, այնպես էլ բովանդակային առումներով:

Այդուհանդերձ, թվում էր, թե հրադադարի հաստատումից հետո կվերսկսվեն բանակցությունները Մինսկի խմբի ձևաչափով, ու թերությունները կշտկվեն:

⁶¹ Assessing U.S. Policy in the Caucasus, Senate of USA, November 16th, 2022, November 16th, 2022, <https://www.foreign.senate.gov/hearings/assessing-us-policy-in-the-caucasus>; Sénat, Résolution portant sur la nécessité de reconnaître la République du Haut-Karabagh, 26 (2020-2021), 25 novembre 2020, <http://www.senat.fr/leg/tas20-026.pdf>; REPORT on the implementation of the Common Foreign and Security Policy – annual report 2020 (2020\2206(INI), https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0013_EN.pdf; Lemkin Institute Statement on Self-Determination of Armenians in Artsakh (South Caucasus): There is No “Peace” or “Prosperity” through Genocide, 24.11.2022, [https://www.lemkininstitute.com/statements-new-page/statement-on-self-determination-of-armenians-in-artsakh-\(south-caucasus\)%3A-there-is-no-peace-or-prosperity-through-genocide](https://www.lemkininstitute.com/statements-new-page/statement-on-self-determination-of-armenians-in-artsakh-(south-caucasus)%3A-there-is-no-peace-or-prosperity-through-genocide)

⁶² UN GA Resolution A/RES 60/1,

www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf

⁶³ Statement by the President of the Republic of Azerbaijan, the Prime Minister of the Republic of Armenia and the President of the Russian Federation, 10 November, 2020, https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/1446283/?lang=en

Հատկապես, որ համանախագահները մինչև 2023թ. մարտ մի քանի համատեղ հայտարարություններ էին արել, որ հակամարտությունը դեռևս կարգավորված չէ, անհրաժեշտ է շարունակել բանակցությունները վերոհիշյալ 3 սկզբունքների ու 6 տարրերի հիման վրա՝ լուծելով մնացած խնդիրները, այդ թվում՝ որոշել Լեռնային Ղարաբաղի կարգավիճակը:⁶⁴ Այդ տեսակետը պաշտպանում էր նաև միջազգային հանրությունը:⁶⁵ Սակայն Ադրբեջանը պնդում է, որ հակամարտությունը լուծված է և շարունակում է ռազմական ագրեսիան: 2022թ. Ադրբեջանը նախաձեռնել է 3 խոշոր ռազմական բախումներ՝ երկուսը՝ մարտին և օգոստոսին, Լեռնային Ղարաբաղում, երրորդը՝ սեպտեմբերի 13-14-ին, երբ ադրբեջանական զինված ուժերը թափանցեցին Հայաստանի սահմանից ներս մի քանի կիլոմետր և մնում են մինչ օրս:⁶⁶ Ռուս խաղաղապահները լարվածության թուլացմանն ուղղված որևէ արդյունավետ քայլ չեն կարողանում անել⁶⁷, քանի որ սահմանված չեն ոչ նրանց կարգավիճակը, ոչ լիազորությունները: Նույն բանը տեղի ունեցավ, երբ Լեռնային Ղարաբաղը Հայաստանին կապող միակ՝ Լաչինի ճանապարհը 2022թ. դեկտեմբերից փակեցին Ադրբեջանի հովանավորությունը վայելող «բնապահպանները» և 120000 մարդ Լեռնային Ղարաբաղում մնաց առանց սննդի ու դեղորայքի:⁶⁸ Ընդ որում, ճանապարհը չբացվեց անգամ այն բանից հետո, երբ Արդարադատության միջազգային դատարանն Ադրբեջանից պահանջեց ապահովել մարդկանց, տրանսպորտային միջոցների ու բեռների անարգել տեղափոխումը Լաչինի միջանցքով:⁶⁹

Հատկանշական է, որ թեև 1992-2020թթ. ընթացքում, անկախ այլ հարցերում ունեցած տարաձայնություններից, ԱՄՆ-ն, Ռուսաստանը և Ֆրանսիան Մինսկի խմբի շրջանակներում արդյունավետորեն համագործակցել են, սակայն 2021թ.

⁶⁴ Joint Statement by the Heads of Delegation of the OSCE Minsk Group Co-Chair Countries, 3 December 2020, <https://www.osce.org/minsk-group/472419>; Statement of the OSCE Minsk Group Co-Chairs, <https://www.osce.org/minsk-group/473649>, 14 December 2020; Statement of the OSCE Minsk Group Co-Chairs, <https://www.osce.org/minsk-group/483416>, 13 April, 2021

⁶⁵ Averting a New War between Armenia and Azerbaijan. *Crisis Group Europe*. Report N°266, 30 January, 2023.

⁶⁶ Averting a New War between Armenia and Azerbaijan. *Crisis Group Europe*. Report N°266, 30 January. Accessed 4 January, 2023. <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/nagorno-karabakh-conflict/266-averting-new-war-between-armenia-and-azerbaijan>.

⁶⁷ Crisis Group Europe Briefing N° 93, *Nagorno-Karabakh: Seeking a Path to Peace in the Ukraine War's Shadow*, 22 April 2022; Olesya Vartanyan, Zaur Shiriyev and Anita Mihaeljana, “Warding Off Renewed War in Nagorno-Karabakh”, *Crisis Group Commentary*, 9 August 2022;

Department Press Briefing”, U.S. State Department, 13 December 2022; “Armenia/Azerbaijan: Statement by the Spokesperson on the developments around the Lachin corridor”, EEAS Press Team,

⁶⁸ Averting a New War between Armenia and Azerbaijan. *Crisis Group Europe*. Report N°266, 30 January, 2023.

⁶⁹ Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Armenia v. Azerbaijan), 22 February 2023, <https://www.icj-cij.org/case/180>

երկրորդ կեսից ջանքեր չեն գործադրում խնդրի կարգավորման այդ ձևաչափը վերականգնելու համար: Ճիշտ հակառակը: Երբ 2020թ. նոյեմբերի 9-ի հայտարարությանը հաջորդեցին Ռուսաստանի նախաձեռնությամբ տեղի ունեցած ևս 2 հանդիպումներ ու հայտարարություններ Հայաստանի և Ադրբեջանի ղեկավարների հետ, առանձին գործընթացներ նախաձեռնեցին նաև Շառլ Միշելն ու Էմանուել Մակրոնը՝ Բրյուսելում, ինչպես նաև ԱՄՆ Պետդեպարտամենտը՝ Վաշինգտոնում: Արդյունքում, խեղաթյուրվել է ոչ միայն բանակցությունների միջազգայնորեն ճանաչված ձևաչափը՝ Մինսկի խմբի շրջանակներում ընթացող բանակցությունները փոխարինվել են առանձին պետությունների կազմակերպած հանդիպումներով, ինչի հետևանքով վերացել են միջնորդների փոխադարձ զսպումների ու հակակշիռների մեխանիզմները, այլև Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության կարգավորման հիմնախնդիրը փոխարինվել է Հայաստանի և Ադրբեջանի միջև սահմանային խնդրով: Հայտարարությունները, որ Ադրբեջանն ու Լեռնային Ղարաբաղը պետք է ուղիղ հանդիպումներով քննարկեն իրենց առնչվող խնդիրները, երեսպաշտություն է, քանի որ միջազգայնորեն ճանաչված Մինսկի խմբի ձևաչափը անգործության է մատնված, դրա շրջանակներում 13 տարվա ընթացքում ձևավորված օրակարգն ու բանակցային փաստաթուղթը մի կողմ են դրվել՝ դրանց փոխարեն չստեղծելով ոչինչ:

Կարծիք կա, որ ՄԱԿ-ը ինքնորոշման և խաղաղարար առաքելությունների ձևավորման հետ կապված բանաձևեր է ընդունում, երբ մեծ հավանականություն կա, որ մոտալուտ պատերազմը կարող է խարխլել տարածաշրջանի անվտանգությունը, կամ երբ վեճը զգալի բռնության պատմություն ունի:⁷⁰ Լեռնային Ղարաբաղի դեպքը վկայում է, որ անգամ այդ դեպքերում ազդեցիկ պետությունները նոր աշխարհակարգի համար պայքարի եզրափակիչ փուլում հաճախ իրենց շահերը գերադասում են մարդասիրական աղետների կանխարգելմանն ուղղված քայլերից: Հետևաբար, նման դեպքերում կտրուկ մեծանում է ՄԱԿ Գլխավոր քարտուղարի, նրա գրասենյակի և մասնագիտական կառույցների գործունեության արդյունավետության նշանակությունը: Իհարկե, խաղաղարար առաքելությունների ձևավորման վերաբերյալ բանաձևերն ընդունվում են ԱԽ մշտական անդամների համաձայնությամբ, սակայն դրա ձևավորման վրա էական ազդեցություն կարող է ունենալ իրավիճակի և դրանից բխող իրական վտանգների վերաբերյալ լիարժեք պատկերի ձևավորումը:

⁷⁰ White P., Cunningham D., Beardsley K., (2018)

Հնարավոր խաղաղարար առաքելություններ: Հաշվի առնելով առկա իրողությունները և տեսական հնարավորությունները, Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության համար կարող են դիտարկվել խաղաղարար առաքելությունների հետևյալ տարբերակները՝ ՀԱՊԿ, Ռուսաստան, ԵԱՀԿ, ԵՄ՝ ՄԱԿ ԱԽ լիազորությամբ, ՄԱԿ: Առաջին երկուսի դեպքում ԱԽ լիազորություն տրամադրելու հնարավորությունները գործնականում գրեթե զրոյական են՝ հաշվի առնելով Արևմուտք-Ռուսաստան ծայրահեղ սրված դիմակայությունը: Միաժամանակ, այդ դեպքում հնարավոր չի լինի ապահովել հավասարակշռող գործոն՝ առաքելությունը միջնորդի շահերին համապատասխան օգտագործելու գայթակղությունից զերծ պահելու համար: 2020թ. պատերազմից հետո Ռուսաստանի միջնորդությունը դրա վկայությունն է:

ԵԱՀԿ-ն և ԵՄ-ն վաղուց քննադատվում են իրենց կառուցվածքային և գործառույթային սահմանափակվածության համար՝ Հարավային Կովկասում հակամարտությունների կարգավորմանն ու կայուն խաղաղաշինությանը նպաստելու անկարողության, մասնավորապես՝ 2008թ. օգոստոսին Հարավային Օսիայի և 2016թ. ապրիլին Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտությունների «ապաստոցման» առնչությամբ:⁷¹ 2020թ. ստեղծված միանգամայն նոր իրավիճակում դա լիովին տեսանելի է: 2021թ. հոկտեմբերի վերջին Երևանի խնդրանքով ԵԱՀԿ-ն ուղարկեց մեկշաբաթյա առաքելություն՝ հակամարտության վիճակը գնահատելու համար, սակայն դա որևէ արդյունք չտվեց: Երկարաժամկետ առաքելության գաղափարը պաշտպանում են Ֆրանսիան և ԱՄՆ-ն: Ֆրանսիայի ներկայացուցիչը պնդում էր, որ դա ամենաօպտիմալ տարբերակն է, քանի որ բոլոր շահագրգիռ կողմերը ԵԱՀԿ անդամ պետություններ են: Ադրբեյջանը ԵԱՀԿ նախընթաց միջնորդական գործունեությունը՝ Մինսկի խմբի ձևաչափով, համարում է անհաջող և չի տեսնում հիմքեր, որ այն օգտակար կլինի Երևանի հետ հարաբերությունների կարգավորման հարցում:

ԵՄ-ն 2022թ. կարճաժամկետ քաղաքացիական դիտորդական առաքելություն ուղարկեց Հայաստան, սակայն որևէ արդյունք տեսանելի չէ: Չնայած մի շարք մտահոգությունների՝ ԵՄ-ն 2023թ. հունվարի 23-ին որոշեց երկու տարով Հայաստան ուղարկել մի նոր առաքելություն, որը պետք է «նպաստի կայունությանը սահմանամերձ շրջաններում, ... վստահության ամրապնդմանը» և «ապահովի

⁷¹ ANDREI Roxana Gabriela, Nagorno-Karabakh: Why do Peace Processes Fail ‘From the Inside’? Conflict Studies Quarterly, Issue 27, April 2019, pp. 21-38, DOI:10.24193/csq.27.2

խաղաղ բանակցություններին նպաստող իրավիճակ»:⁷² Ադրբեջանցի պաշտոնյաները, մատնացույց անելով ռուս խաղաղապահների առաքելությունը Լեռնային Ղարաբաղում, ԵՄ նախաձեռնությունը համարում են ոտնձգություն իրենց ինքնիշխանության նկատմամբ, և ցանկանում են, որ այն դադարեցվի:

Այս առաքելությունն ունի այլ լուրջ դժվարություններ ևս: Խիստ խնդրահարույց է Ռուսաստանի համագործակցությունն այս հարցում, քանի որ Մոսկվան հայտարարել է. «Կրեմլն ավելի ու ավելի է համոզվում, որ պետք է հրաժարվել այն երկրների ու ինստիտուտների հետ համագործակցությունից, որոնք ռազմական օգնություն են ցուցաբերում Ուկրաինային և Ռուսաստանի դեմ կիրառում են պատժամիջոցներ, քանի որ դա կընկալվի որպես Ռուսաստանի նկատմամբ նրանց թշնամական քաղաքականության հաստատում»: Եվս մեկ խնդիր է առաքելության մանդատն ու ֆինանսավորումը: Կարծիք կա, որ ԵՄ նախաձեռնությունը «լավագույն հնարավորություններն է տրամադրում սեպտեմբերյան ռազմական գործողությունների կրկնման կամ ընդլայնման վտանգը նվազագույնի հասցնելու համար»⁷³, սակայն ակնհայտ է, որ անհրաժեշտ է ոչ թե դիտորդական առաքելության տեղակայում Հայաստանում՝ անորոշ խնդիրներով, այլ խաղաղարար առաքելության, քանի որ ցանկացած պահի կարող է կրկին բռնկվել լայնամասշտաբ ռազմական ագրեսիա: Հետևաբար, խնդրի իրական լուծում ապահովելու միակ իրական հնարավորությունը ՄԱԿ ԱԽ համապատասխան բանաձևի ընդունումն է և դրա հիման վրա խաղաղարար առաքելության ձևավորումը: Ընդ որում, Կոսովոյում և Արևելյան Թիմորում խաղաղարար առաքելությունների իրականացման և միջազգային վարչակազմի միջոցով պետության կառուցման փորձը վկայում է, որ այդ գործընթացը հանդիպում է լուրջ խնդիրների, երբ հաշվի չեն առնվում տեղի առանձնահատկությունները՝ կիրառվում է «դատարկ թաղանթի» մոտեցումը:⁷⁴

⁷² Armenia: EU establishes a civilian mission to contribute to stability in border areas, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/01/23/armenia-eu-sets-up-a-civilian-mission-to-ensure-security-in-conflict-affected-and-border-areas/>

⁷³ Averting a New War between Armenia and Azerbaijan. *Crisis Group Europe*. Report N°266, 30 January. Accessed 4 January, 2023. <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/nagorno-karabakh-conflict/266-averting-new-war-between-armenia-and-azerbaijan>

⁷⁴ Lemay-Hebert N. (2011) The “Empty-Shell” Approach: The Setup Process of International Administrations in Timor-Leste and Kosovo, Its Consequences and Lessons, *International Studies Perspectives*, vol. 12, no. 2, pp. 190-211. <https://doi.org/10.1111/j.1528-3585.2011.00427.x>

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

1. Որպես կանոնադրական նպատակների իրականացման հիմնարար գաղափարներ՝ խաղաղարար առաքելությունների ձևավորումն ու ինքնորոշման սկզբունքը կարևոր տեղ են զբաղեցնում ռազմական ագրեսիաների, պատերազմների ու մարդասիրական աղետների կանխարգելման կամ դադարեցման ՄԱԿ իրավական գործիքակազմում, սակայն դրանց կիրառումը բախվում է լուրջ խոչընդոտների՝ քաղաքական, հատկապես՝ աշխարհաքաղաքական գործոնի ազդեցությամբ:

2. Աշխարհաքաղաքական տրանսֆորմացիաների ընթացքում լարվածության մեծացմանը զուգընթաց՝ զգալիորեն նվազում են հակամարտությունների խաղաղ կարգավորման և բռնությունների ու պատերազմների կանխման հնարավորությունները: Պատերազմների կանխման ու խաղաղարարության ՄԱԿ գործիքակազմը բավարար է կազմակերպության գլխավոր առաքելության իրականացման համար, սակայն ԱԽ մշտական անդամների վետոյի իրավունքի կիրառումը՝ շահերի բախման, հատկապես՝ նոր աշխարհակարգի ձևավորման եզրափակիչ փուլում, հաճախ խոչընդոտում է այդ գործիքակազմի արդյունավետ կիրառմանը:

3. Խաղաղարար առաքելության և ինքնորոշման հակամարտությունների կարգավորման իրականացումը ՄԱԿ-ից բացի այլ միջազգային կազմակերպությունների (ԵԱՀԿ, ԵՄ և այլն) միջոցով ունի խիստ ցածր արդյունավետություն՝ դրանց գործիքակազմերի սահմանափակության պատճառով: Հետևաբար, կարգավորման գործընթացի ճգնաժամային փուլում սուր հակամարտությունների կարգավորումը պետք է իրականացվի ՄԱԿ գործիքակազմի միջոցով:

4. Աշխարհաքաղաքական տրանսֆորմացիաների, հատկապես նոր աշխարհակարգի ձևավորման եզրափակիչ փուլում ՄԱԿ կանոնադրական նպատակների իրականացման և մարդասիրական աղետների կանխարգելման նպատակով անհրաժեշտ է ակտիվ վերահսկողական գործունեություն ծավալել հատկապես չկարգավորված հակամարտությունների գործընթացների նկատմամբ:

5. Արևելյան Թիմորի, Կոսովոյի և Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտությունների կարգավորման գործընթացների տրամաբանությունները լիովին համապատասխանում են աշխարհաքաղաքական տրանսֆորմացիաների դինամիկային: Երբ ինքնորոշվող կողմի քաղաքական կարգավիճակի որոշման քայլերն իրականացվում են արագ և ավարտվում են տրանսֆորմացիայի սկզբնական փուլում, գործընթացը հաջողությամբ ավարտվում է (Արևելյան Թիմորի դեպք): Երբ քայլերն իրականացվում են դանդաղ ու գործընթացը տեղափոխվում է տրանսֆորմացիայի հաջորդ փուլ, այն դանդաղում է ու չի ավարտվում (Կոսովոյի դեպք): Երբ գործընթացը սկսվում է միջանկյալ փուլում ու տեղափոխվում է եզրափակիչ փուլ, գործընթացը հետընթաց է ունենում, կարող է այլասերվել և անգամ հանգեցնել մարդասիրական աղետի (Լեռնային Ղարաբաղի դեպք):

6. Վերջին դեպքում նոր աշխարհակարգի ձևավորման համար ազդեցիկ պետությունների պայքարի եզրափակիչ փուլում ռազմական ագրեսիայի և պատերազմական գործողությունների ծավալման նկատմամբ ՄԱԿ ԱԽ մշտական անդամների ոչ համարժեք արձագանքի բնորոշ օրինակ է Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտությունը: 2020թ. պատերազմական գործողությունների վերսկսումից հետո ստեղծված իրավիճակում անբավարար է Ռուսաստանի միջնորդական ու խաղաղարար գործունեությունը, որը չունի միջազգային իրավունքի ու մեխանիզմների հիման վրա սահմանված կարգավիճակ ու չի կարող կանխել մարդասիրական աղետը՝ ցեղասպանությունից և էթնիկ զտումներից խուսափելու համար: Այլասերվել է ինչպես հակամարտության հիմնախնդիրը, այնպես էլ միջնորդական ձևաչափը: Իրավիճակի շտկման ու աղետի կանխման միակ հնարավորությունը ՄԱԿ խաղաղարար առաքելության ձևավորումն է՝ կարգավորման գործընթացի համար հիմք ընդունելով ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի համանախագահների ձևաչափով ՄԱԿ ԱԽ երեք մշտական անդամների ներկայացուցիչների մշակած սխեման:

«ԼՈՒՅՍ հիմնադրամ» գրառմամբ հրապարակված նյութը պաշտպանված է ՀՀ օրենսդրությամբ և միջազգային համաձայնագրերով: Հրապարակված նյութի բոլոր իրավունքների բացառիկ իրավատերը «ԼՈՒՅՍ» հիմնադրամն է:

Նյութի ամբողջական կամ դրանից քաղվածքների վերարտադրումը թույլատրվում է իրականացնել միայն «ԼՈՒՅՍ հիմնադրամ» գրառման և համապատասխան [ակտիվ հղման](#) տեղադրման պայմանով՝ պահպանելով «ԼՈՒՅՍ» հիմնադրամին պատկանող նյութերի օգտագործման կարգը: